



İQTİSADI, SOSIAL VƏ MƏDƏNİ HÜQUQLAR
ÜZRƏ KOMİTƏNİN

QƏNAƏTBƏXŞ MƏNZİL TƏMİNATI
HÜQUQU HAQQINDA 4 VƏ 7 NÖMRƏLİ
ÜMUMİ ŞƏRHLƏRİ

Bu nəşr Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi hesabına Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən tərcümə edilərək dərc olunmuşdur. Bu nəşrin müəllifi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığıdır. Bu nəşrdə istifadə olunan məzmun və material heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir.



Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir



Giriş

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqlarına dair Müqavilə Qurumları müvafiq insan hüquqları müqavilələrində nəzərdə tutulan maddə və müddəaların şərhini “Ümumi Şərhlər” və ya “Ümumi Tövsiyələr” formasında hazırlayırlar. Bu sənədlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları müqavilələrində təsbit edilən müxtəlif insan hüquqları, prinsiplər və əsas müddəaların müfəssəl şərhini verir, eləcə də onların icrasında diqqət yetirilməli olan məqamları və atılmalı olan addımları izah edir. Bundan əlavə, Ümumi Şərhlər insan hüquqları müqavilələrinin xüsusi maddələri baxımından milli hesabatların hazırlanmasına dair ümumi təlimatla təmin edir.

Mündəricat

Ümumi şərh 4: Qənaətbəxş mənzil təminatı (Paktın 11 (1) sayılı maddəsi)	5
Ümumi Şərh 7: Qənaətbəxş mənzil hüququ (Paktın 11 (1) sayılı maddəsi): Məcburi köçürülmə	15

İnsan Hüquqları

İqtisadi, sosial və mədəni
hüquqlar üzrə Komitənin
qənaətbəxş mənzil təminatı
hüququ haqqında
4 nömrəli
Ümumi Şərhi

Altıncı sessiya (1991-ci il)*
Ümumi şərh 4: Qənaətbəxş mənzil təminatı(Paktın 11
(1)-ci maddəsi)

1. Paktın 11(1)-ci maddəsinə uyğun olaraq iştirakçı Dövlətlər “yetərli ərzaq, geyim və mənzil təminatı, eləcə də həyat şəraitinin davamlı şəkildə yaxşılaşdırılması da daxil olmaqla, hər kəsin özü və ailəsi üçün qənaətbəxş yaşayış standartlarına aid hüquqlarını tanıyır”. Qənaətbəxş yaşayış standartlarını tərkib hissəsi olaraq meydana çıxmış qənaətbəxş mənzil hüququ bütün iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların təminatı məsələlərinin mərkəzində durur.

2. Komitə bu hüquqla bağlı kifayət qədər çox məlumat toplamağa müvəffəq olmuşdur. 1979-cu ildən bəri Komitə və onun sələfləri qənaətbəxş mənzil hüququ mövzusu ilə məşğul olan 75 hesabatı qiymətləndirmişdir. Komitə, həmçinin özünün üçüncü (E/1989/22, paraqraf 312-yə baxın) və dördüncü (E/1990/23, 281-285-ci paraqraflara baxın) sessiyalarının hər birində bu mövzuya ümumu müzakirə günü həsr etmişdir. Bundan əlavə, Komitə, Baş Assambleyanın 11 dekabr 1987-ci il tarixli 42/191 sayılı qətnaməsində qəbul etdiyi 2000-ci ilədək Qlobal Sığınacaq Strategiyası da daxil olmaqla Evsizlər üçün Beynəlxalq Sığınma İli (1987) vasitəsilə əldə edilmiş məlumatları diqqətə almışdır.¹ Komitə, həmçinin İnsan Hüquqları Komissiyası və Ayrı-seçkiliyin Qarşısının Alınması və Azlıqların Müdafiəsi üzrə Alt Komissiyanın müvafiq hesabatlarını və digər sənədlərini nəzərdən keçirmişdir.²

3. Müxtəlif beynəlxalq sənədlərdə qənaətbəxş mənzil hüququndan bəhs edilsə də, Paktın 11(1)-ci maddəsi mövcud müddəalar arasında ən əhatəlisi və əhəmiyyətli hesab edilir.³

4. Beynəlxalq ictimaiyyətin insanların qənaətbəxş mənzil hüququna tam hörmət edilməsinin əhəmiyyətini dəfələrlə təsdiq etmiş olmasına

* E/1992/23 sənədində qeyd edilmişdir.

baxmayaraq, hələ də Paktın 11 (1)-ci maddəsində irəli sürülən standartlarla dünyanın bir çox yerində faktiki olaraq mövcud olan vəziyyət arasında narahatlıq doğuracaq qədər fərqlər var. Bir çox hallarda problem əsasən resurs məhdudiyəti və çətinliklərlə üzləşən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha kəskin olduğu halda, Komitə evsizlik və qənaətbəxş mənzil təminatı problemlərinin iqtisadi cəhətdən ən çox inkişaf etmiş cəmiyyətlərdə də mövcud olduğunu müşahidə etmişdir. Birləşmiş Millətlərin hesablamalarına görə dünyada 100 milyon evsiz insan var və 1 milyardan çox insanın mənzil təminatı qənaətbəxş deyildir.⁴ Bu rəqəmin azaldığını göstərən heç bir amil yoxdur. Belə görünür ki, hər bir iştirakçı Dövlət mənzil təminatı hüququ mövzusunda bu və ya digər şəkildə ciddi problemlə üzləşir.

5. Bəzi hallarda iştirakçı dövlətlərin Komitə tərəfindən araşdırılan hesabatlarında qənaətbəxş mənzil hüququnun təmin edilməsindəki çətinliklər etiraf edilmiş və təsvir edilmişdir. Bununla birlikdə, bir çox hallarda verilən məlumatlar Komitənin aidiyyəti dövlətdə hökm sürən vəziyyət barədə lazımı təsəvvür əldə etməsi üçün yetərli deyildi. Bu baxımdan, bu ümumi şərhin məqdəsi Komitənin bu hüquqla bağlı vacib hesab etdiyi bəzi əsas məsələləri müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

6. Qənaətbəxş mənzil hüququ hər bir insan şamil edilir. Bu Pakt 1966-cı ildə qəbul edildiyinə görə “özü (kişi cinsi) və ailəsi” ifadəsi o dövrün ümumi gender rolları və iqtisadi fəaliyyət modellərinə istinad etsə də, indiki zamanədə bu ifadə hər hansısa bir fərdin, başçısı qadın olan ailələrin və ya bu qəbildən olan qrupların hüquqlarının təmin edilməsinə heç bir şəkildə məhdudiyət qoymuş kimi oxuna bilməz. Bu baxımdan, “ailə” konsepti geniş anlamda qəbul edilməlidir. Bundan əlavə, fərdlər və ailələr yaşından, iqtisadi vəziyyətindən, mənsub olduğu qrup və ya digər elementlərdən, statuslarından və ya bu kimi digər amillərdən asılı olmayaraq qənaətbəxş mənzil hüququna sahibdir. Xüsusilə də Paktın 2(2)-ci maddəsinə uyğun olaraq, bu hüquqdan istifadə ayrışeçkiliyin heç bir formasına məruz qalmamalıdır.

7. Komitənin nöqteyi-nəzərinə görə mənzil hüququ dar və ya məhdudlaşdırıcı anlamda qəbul edilməməli, məsələn, sadəcə insanın başının

üstündə dam olması üçün verilən sığınacaqqa, yaxud da sığınacağın məxsusi olaraq mülkiyyət hesab edilməsi kimi fikirlərlə eyniləşdirilməməlidir. Əslində bu hüquq təhlükəsizlik, sülh və ləyaqət içində yaşamaq olaraq qəbul edilməlidir. Bu, ən azından iki səbəbdən düzgün hesab edilir. Birincisi, mənzil hüququ bu Paktın əsaslandığı digər insan hüquqları və fundamental prinsiplərin ayrılmaz hissəsidir. Paktın sözügedən hüquqların mənbəyi hesab edilən “insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqət hissi” “mənzil” termininin bir sıra digər məsələləri nəzərə almaqla izah edilməsini, ən əsası isə mənzil hüququnun insanların gəlir səviyyəsindən və ya iqtisadi resurslardan istifadə imkanlarından asılı olmadan hər bir şəxs üçün təmin edilməsini tələb edir. İkincisi, 11(1)-ci maddədə istinad edilən ifadə sadəcə mənzil deyil, məhz qənaətbəxş mənzil hüququna istinad kimi oxunmalıdır. Həm İnsanların Yerləşdirilməsi üzrə Komissiya, həm də 2000-ci ilədək Qlobal Sığınacaq Strategiyasında qeyd edildiyi kimi, “Qənaətbəxş sığınacaq dedikdə, hamısı ağlabatan qiymətə olmaqla, qənaətbəxş şəxsi həyat, qənaətbəxş məkan, qənaətbəxş təhlükəsizlik, qənaətbəxş işıqlandırma və havalandırma, qənaətbəxş əsas infrastruktur, iş yerinə və əsas məişət obyektlərinə olan məsafə baxımından qənaətbəxş yerləşmə nəzərdə tutulur”.

8. Bu baxımdan da qənaətbəxşlik anlayışı mənzil hüququ mövzusunda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki o, bu Paktın məqsədləri çərçivəsində bəzi sığınacaq formalarının “qənaətbəxş mənzil” hesab edilib-edilmədiyini müəyyənləşdirmək üçün nəzərə alınması lazım olan bir sıra amillərə diqqət yetirilməsinə xidmət edir. Qənaətbəxşlik qismən sosial, iqtisadi, mədəni, iqlim, ekoloji və digər amillərlə müəyyən edilsə də, Komitə, bu hüququn hər bir xüsusi mühitdə nəzərə alınmalı olan müəyyən aspektlərini müəyyən etməyin mümkün olduğuna inanır. Bu amillərə aşağıdakılar daxildir:

(a) *Mülkiyyətin hüquqi təminatı*. Mülkiyyət müxtəlif formalarda, o cümlədən kirayə (dövlət və ya özəl) ev, kooperativ bina, lizinq, sahibin məskunlaşdığı ev, fəvqəladə hallar üçün mənzil təminatı, eləcə də torpağın və ya mülkiyyətin zəbt edilməsi də daxil olmaqla qeyri-rəsmi yerləşmə formasında ola bilər. Mülkiyyətin formasından asılı olmayaraq, hər bir insan yaşadığı mülkiyyətin onu məcburi köçürülmədən, təcavüzdən və digər təhlükələrdən

qoruyacaq hüquqi müdafiəyə zəmanət verən təhlükəsizlik dərəcəsinə sahib olmalıdır. İştirakçı dövlətlər təsirə məruz qalmış şəxslər və qruplarla səmimi müzakirələrin aparılması vasitəsilə müdafiədən məhrum olmuş şəxslər və ev təsərrüfatları üzərində mülkiyyətin hüquqi təminatının müzakirə edilməsinə yönəlmiş təcili tədbirlər görməlidirlər;

(b) *Xidmətlərin, materialların, şəraitin və infrastrukturun mövcudluğu* . Qənaətbəxş mənzil sağlamlıq, təhlükəsizlik, rahatlıq və qidalanma üçün vacib olan müəyyən şəraitə malik olmalıdır. Qənaətbəxş mənzil hüququnun bütün benefisiarları təbii v ümumi resurslardan, içməli sudan, yemək bişirmək üçün enerji mənbələrindən, istilik və işıqlandırma, sanitariya və yumaq üçün lazım olan qurğulardan, ərzağın saxlanması üçün avadanlıqdan, tullantıların atılması, sahənin drenaj sularının axıtılması və fəvqəladə hallara dair xidmətlərdən dayanıqlı istifadə imkanı əldə etməlidir;

(c) *Maddi əlçatanlıq*. Şəxsi və ya ev təsərrüfatının mənzillə bağlı maliyyə xərcləri digər əsas ehtiyacları təhlükə altına almayacaq və ya onlara məhdudiyət yaratmayacaq səviyyədə olmalıdır. İştirakçı Dövlətlər mənzil təminatı ilə bağlı xərclərin faizinin, ümumilikdə, gəlir səviyyələri ilə mütənəsibliyini təmin etmək üçün müvafiq addımlar atmalıdır. İştirakçı Dövlətlər mənzil əldə etmək imkanı olmayanlar üçün mənzil subsidiyaları, həmçinin mənzil maliyyələşdirilməsinin mənzil ehtiyaclarını düzgün şəkildə ifadə edən forma və səviyyələrini yaratmalıdır. Maddi əlçatanlıq prinsipi baxımından sakinlər məqsədəuyğun olmayan kirayə qiymətlərinə və ya kirayə haqlarının sonradan qaldırılmasına qarşı müdafiə edilməlidir. Təbii resursların mənzil tikintisi üçün başlıca mənbə təşkil etdiyi cəmiyyətlərdə iştirakçı Dövlətlər tərəfindən bu cür resurslardan imkanlarını yaradılmasına üzrə müvafiq addımlar atılmalıdır;

(d) *Yaşayışa yararlılıq*. Sakinlərə kifayət qədər yer ayırmaq və onları soyuq, nəm, isti, yağış, külək və ya digər sağlamlıq təhdidlərindən, qurğuların törədə biləcəyi zərərlərdən və xəstəlik vektorlarından qorumaq baxımından, qənaətbəxş mənzil yaşayışa yararlı olmalıdır. Sakinlərin fiziki təhlükəsizliyi də təmin edilməlidir. Komitə, iştirakçı Dövlətləri mənzil şəraitini epidemioloji təhlillərdə xəstəliklərin əmələ gəlmə səbəbləri ilə ən çox əlaqəli ekoloji mühit

faktoru hesab edən ÜST tərəfindən hazırlanan *Mənzil Təminatında Sağlamlıq Prinsiplərini*⁵ hərtərəfli tətbiq etməyə təşviq edir; yəni ölüm və xəstələnmə hallarının yüksək olması qeyri-kafi və yetərsiz mənzil təminatı və yaşayış şərtləri həmişə əlaqəlidir;

(e) *Əlçatanlıq*. Qənaətbəxş mənzil, ona sahib olmaq istəyənlər üçün əlçatan olmalıdır. İmkani zəif olan qruplara qənaətbəxş mənzil resurslarından tam və davamlı istifadə imkanı verilməlidir. Beləliklə, qocalar, uşaqlar, fiziki qüsurlular, ölümcül xəstələr, İİV-ə yoluxmuş şəxslər, davamlı tibbi problemləri olan insanlar, ruhi xəstələr, təbii fəlakət qurbanları, fəlakətə meyilli ərazilərdə yaşayan insanlar və digər qruplar kimi imkansız qruplara mənzil təminatı zamanı müəyyən dərəcədə üstünlük verilməlidir. Həm mənzil təminatı qanunu, həm də siyasət bu qrupların xüsusi mənzil ehtiyaclarını tamamilə nəzərə almalıdır. Bir çox iştirakçı Dövlətlər cəmiyyətin torpağa sahib olmayan və ya yoxsul təbəqələri üçün torpaq əldə etmək imkanlarını artırmaq öz siyasətlərinin əsas məqsədinə çevirməlidirlər. Dövlətlər hər kəsin əmin-amanlıq və ləyaqət içində yaşamaq üçün bir yerə sahib olma hüququnu, o cümlədən mülkiyyət olaraq torpaq almaq hüququnu əsaslandıraraq məqsədyönlü öhdəliklər işləyib hazırlamalıdır;

(f) *Yerləşmə*. Qənaətbəxş mənzil məşğulluq seçimlərinə, səhiyyə xidmətlərinə, məktəblərə, uşaq baxımı mərkəzlərinə və digər sosial obyektlərə giriş imkanı verən bir yerdə olmalıdır. Bu, həm böyük şəhərlər, həm də iş yerinə gediş-gəlişin müvəqqəti və maliyyə xərclərinin yoxsul ailələrin büdcəsinə həddindən artıq yük ola biləcəyi kənd yerləri üçün keçərlidir. Eynilə, mənzil çirklənmiş ərazilərdə və ya sakinlərin sağlamlığı hüququnu təhlükəaltına alan çirklənmə mənbələrinə yaxın yerdə tikilməməlidir;

(g) *Mədəni uyğunluq*. Mənzilin inşa edilmə qaydası, istifadə olunan tikinti materialları və bunları dəstəkləyən siyasətlər, sakinlərin mədəni mənsubiyyətini və mənzillərin müxtəlifliyini ifadə etməyə imkan verməlidir. Mənzil təminatı sahəsindəki inkişafa və ya müasirləşməyə yönəldilmiş fəaliyyətlər, mənzilin mədəni elementlərinin qurban verilməməsini və digər

tərəfdən, müasir texnoloji imkanların da lazımi səviyyədə təşkilini təmin etməlidir.

9. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, qənaətbəxş mənzil hüququ iki Beynəlxalq Paktı və başqa müvafiq beynəlxalq sənədlərdə yer alan digər insan haqüqlərindən təcrid olunmuş şəkildə nəzərdən keçirilə bilməz. Bununla bağlı artıq insan ləyaqəti anlayışı və ayrışeçkiliyə yol verilməməsi prinsipinə istinad edilmişdir. Bundan əlavə, qənaətbəxş mənzil hüququ cəmiyyətdəki bütün qruplar tərəfindən həyata keçirilməli və təmin edilmədirsə, belə olan halda ifadə azadlığı, birləşmə hüququ (icarəçilər və digər icma əsaslı qruplar üçün), yaşayış azadlığı və ictimai qərarlarda iştirak etmək hüququ kimi digər hüquqlardan tam istifadə əvəzlənəməz amillərdir. Eynilə, insanın şəxsi həyatına, ailəsinə, evinə və ya yazışmalarına əsassız və ya qanunsuz müdaxiləyə məruz qalmamaq hüququ, qənaətbəxş mənzil hüququnun müəyyənəşdirilməsində çox vacib bir meyar təşkil edir.

10. Hər hansı bir ölkənin inkişaf vəziyyətindən asılı olmayaraq, dərhal atılmalı olan müəyyən addımlar var. Sığınacaq üçün Qlobal Strateqiyada və digər beynəlxalq təhlillərdə qəbul edildiyi kimi, mənzil hüququnu təşviq etmək üçün tələb olunan bir çox tədbirlər Hökumət tərəfindən yalnız müəyyən təcrübələrdən çəkinməyi və təsirə məruz qalmış qrupların “özlərinə yardım” etmələrini asanlaşdırmağı tələb edir. Bu cür tədbirlərin görülməsi hər hansı iştirakçı Dövlətin mövcud olan maksimum resursları daxilində mümkün deyilsə, ən qısa müddətdə beynəlxalq əməkdaşlıq üçün Paktın 11 (1), 22 və 23-cü maddələrinə uyğun olaraq müvafiq müraciət edilməsi və Komitəyə bu barədə məlumat verilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

11. İştirakçı Dövlətlər əlverişsiz şəraitdə yaşayan sosial qruplara xüsusi diqqət yetirərək lazımi üstünlük verməlidir. Siyasətlər və qanunvericilik müvafiq olaraq onsuz da üstünlüyə malik olan sosial qrupların başqalarının hesabına faydalanmasına şərait yaradacaq şəkildə tərtib edilməməlidir. Komitə xarici faktorların yaşayış şəraitinin davamlı olaraq yaxşılaşdırılması hüququna təsir göstərə biləcəyini və bir çox iştirakçı Dövlətdə 1980-ci illər ərzində ümumi yaşayış şəraitinin korlandığını bilir. Bununla yanaşı, Komitənin 2 nömrəli (1990) ümumi şərhində qeyd olunduğu kimi (E /

1990/23, əlavə III), kənardan yaranan problemlərə baxmayaraq, Paktın çərçivəsində mövcud olan öhdəliklər tətbiq olunmaqda davam edir və bəlkə də iqtisadi geriləmə dövründə daha çox əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, Komitənin fikrincə, iştirakçı Dövlətlərin siyasət və qanunvericilik qərarları ilə birbaşa əlaqəli olan yaşayış və mənzil şəraitindəki ümumi geriləmə, təzminat tədbirləri tətbiq edilmədiyi təqdirdə, Paktın öhdəliklərinə uyğun gəlmir.

12. Qənaətbəxş mənzil hüququnun tam həyata keçirilməsinə nail olmaq üçün ən uyğun vasitələrin hər bir iştirakçı Dövlət üçün fərqli olması faktı danılmaz olsa da, Pakt açıq şəkildə hər bir iştirakçı Dövlətdən bu məqsəd üçün lazım olan müvafiq addımlar atmağı tələb edir. Bu, Qlobal Sığınacaq Strategiyasının 32-ci bəndində deyildiyi kimi, "sığınacaq şəraitinin inkişafı üçün məqsədləri, bu hədəflərə çatmaq üçün mövcud mənbələri və onlardan ən səmərəli şəkildə istifadə yollarını məyyənləşdirən, eləcə də bu lazımı tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün vəzifələri və müddəti təyin edən" milli mənzil strategiyasının qəbul edilməsini tələb edəcəkdir. Həm uyğunluq və effektivlik baxımından, həm də digər insan hüquqlarına hörməti təmin etmək üçün belə bir strategiya evsizlər, müvafiq qaydada evlə təmin edilməmiş olanlar və onların nümayəndələri daxil olmaqla, təsirəməruz qalmış şəxslərin iştirakı ilə keçirilən geniş miqyaslı məsləhətləşmələrə əsaslanmalıdır. Bundan əlavə, müvafiq siyasətləri (iqtisadiyyat, kənd təsərrüfatı, ətraf mühit, enerji və s.) bu Paktın 11-ci maddəsində göstərilən öhdəliklərlə uzlaşdırmaq üçün nazirliklər, regional və yerli hakimiyyət orqanları arasında əlaqələndirməni təmin etmək məqsədilə addımlar atılmalıdır.

13. Mənzil təminatı ilə bağlı vəziyyətin effektiv monitorinqi təcili şəkildə təsir yaratmaq istiqamətində götürülmüş öhdəliklərdən biridir. İştirakçı Dövlət 11 (1) -ci maddəyə uyğun olaraq öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün, digərləri ilə yanaşı, öz yurisdiksiyası daxilində mövcud olan evsizliyin və qeyri-kafi mənzil təminatının tam miqyasını müəyyənləşdirmək üçünya təkbaşına, ya da beynəlxalq əməkdaşlıq əsasında lazım olan bütün addımları atmış olduğunu nümayiş etdirməlidir. Bu baxımdan, Komitə tərəfindən qəbul edilmiş hesabatların forması və məzmunu ilə bağlı yenidən işlənmiş ümumi qaydalar

(E / C.12 / 1991/1) “mənzil təminatı baxımından.. cəmiyyətdəki həssas və imkansız qruplar haqqında ətraflı məlumat verilməsinin” vacibliyini vurğulayır. Bunlara, xüsusən, evsiz şəxslər və ailələr, qeyri-kafi ev şəraitində yaşayanlar və ən bəsit şəraitdən istifadə imkanları olmayanlar, “qanunsuz” yaşayış yerlərində yaşayan, məcburi köçürülməyə məruz qalan və aztəminatlı qruplar daxildir.

14. İştirakçı Dövlətin qənaətbəxş mənzil hüququ ilə bağlı öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün hazırlanmış tədbirlər, dövlət və özəl sektor tərəfindən uyğun hesab edilən istənilən birgə tədbir formalarını əks etdirə bilər. Bəzi Dövlətlərdə mənziilin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinin ən faydalı yolu vəsaitlərin yeni mənzil tikintisinə xərclənməsi olsa da, əksər hallarda təcrübə onu göstərir ki, Hökumətlər mənzil təminatındakı kəsirləri dövlət tərəfindən tikilən mənzillərlə tam təmin edə bilmir. İştirakçı Dövlətlər tərəfindən “imkan yaradan strategiyalar” qənaətbəxş mənzil hüququ üzrə öhdəliklərin tam icrası ilə birlikdə təşviq edilməlidir. Mahiyyət etibarilə, qarşıda duran öhdəlik, bütünlükdə görülən tədbirlərin, mövcud maksimum resurslara çərçivəsində hər bir fərdin hüququnu ən qısa müddətdə təmin etmək üçün yetərli olduğunu nümayiş etdirməkdir.

15. Tələb ediləcək tədbirlərin böyük bir qismi vəsaitlərin ayrılmasından və ümumi xarakter daşıyan siyasət təşəbbüslərinin tətbiqindən ibarət olacaqdır. Buna baxmayaraq, rəsmi qanunvericilik və inzibati tədbirlərin rolu bu kontekstdə gözdən qaçırılmamalıdır. Qlobal Sığınacaq Strategiyası (6 67-ci paragraflar) bu istiqamətdə həyata keçiriləcək tədbirlərin növlərinə və onların əhəmiyyətinə diqqət çəkmişdir.

16. Bəzi Dövlətlərdə qənaətbəxş mənzil hüququ konstitusiyaya ilə təsbit edilmişdir. Belə hallarda Komitə bu cür yanaşmanın hüquqi və praktik əhəmiyyətini öyrənməkdə xüsusilə maraqlıdır. Bu baxımdan da, xüsusi halların və görülən tədbirlərin faydalı olduğunu göstərən digər yolların təfərrüatları açıqlanmalıdır.

17. Komitə belə hesab edir ki, qənaətbəxş mənzil hüququnun bir çox tərkib elementləri ən azından yerli hüquq müdafiə vasitələri ilə uyğun gəlməlidir.

Hüquq sistemindən asılı olaraq, bu sahələrə aşağıdakılar aid edilə bilər, lakin bunlarla məhdudlaşmır: (a) məhkəmə əmri verilməsi yolu ilə planlaşdırılmış köçürülmələrin və ya sökülmələrin qarşısının alınmasına yönələn qanuni müdaxilələr; (b) qanunsuz köçürülmədən sonra təzminat tələb edən qanuni prosedurlar; (c) kirayə qiymətləri, mənzil istismarı, irqi və ya digər ayrı-seçkilik formaları ilə əlaqəli mülkiyyətçilər (istər dövlət, istərsə də xüsusi) tərəfindən həyata keçirilən və ya dəstəklənən qanunsuz hərəkətlərə dair şikayətlər; (d) mənzillərdən istifadə imkanının yaradılması zamanı hər hansı bir ayrı-seçkilik iddiası; və (e) zərərli və ya qeyri-kafi mənzil şərtləri ilə bağlı ev sahibləri haqqında şikayətlər. Bəzi hüquq sistemlərində, evsizliyin əhəmiyyətli dərəcədə artdığı vəziyyətlərdə kollektiv məhkəmə iddialarını asanlaşdırma imkanlarını araşdırmaq da məqsədəuyğun olardı.

18. Bu baxımdan, Komitə məcburi köçürmə hallarının ilk baxışda Paktın tələbləri ilə uyğunsuzluq təşkil etdiyini, yalnız ən müstəsna hallarda və beynəlxalq hüququn müvafiq prinsiplərinə uyğun olaraq əsaslandırıla biləcəyini düşünür.

19. Maddə 11 (1) iştirakçı Dövlətlərin “sərbəst razılığa əsaslanan beynəlxalq əməkdaşlığın vacibliyini” tanımaq öhdəliyini qeyd etməklə yekunlaşır. Ənənəvi olaraq, bütün beynəlxalq yardımların 5 faizindən azı mənzil və ya yaşayış məskənlərinə yönəldilmişdir və əksər hallarda bu cür maliyyələşmə formaları imkansız qrupların mənzil ehtiyaclarının həlli ilə məşğul olmur. Həm maliyyələşdirməni əldə edən, həm də onu ayıran iştirakçı dövlətlər, maliyyələşdirmənin əhəmiyyətli bir hissəsinin daha çox insanın qənaətbəxş mənzillə təmin edilməsinə səbəb olan şəraitin yaradılması üçün ayrılmasını təmin etməlidirlər. Struktural tənzimləmələri təbliğ edən beynəlxalq maliyyə qurumları bu cür tədbirlərin qənaətbəxş mənzil hüququndan istifadə imkanlarına xələl gətirməməsinin təmin etməlidir. İştirakçı Dövlətlər, beynəlxalq maliyyə əməkdaşlığını düşünərkən, xarici maliyyələşmənin ən çox təsir göstərə biləcəyi yerlərdə qənaətbəxş mənzil hüququ ilə əlaqəli sahələri diqqətə çatdırmağa çalışmalıdırlar. Bu cür müdaxilələr təsirə məruz qalmış qrupların ehtiyaclarını və fikirlərini tam şəkildə nəzərə almalıdır.

Qeydlər

1. Baş Assambleyanın Rəsmi Qeydləri, Qırx üçüncü iclas, 8 nömrəli Qoşma, əlavə (A/43/8/Add.1).
2. İnsan hüquqları komissiyasının 1986/36 və 1987/22 sayılı qərarları; Alt Komissiyanın Xüsusi Məruzəçisi cənab Danilo Türkün məruzələri (E / CN.4 / Sub.2 / 1990/19, paraq. 108 120; E / CN.4 / Sub.2 / 1991/17, paraq. 137 139); Alt Komissiyanın 1991/26 sayılı qərarına da baxın.
3. Məsələn, Ümumdünya İnsan Haqları Bəyannaməsinin 25-ci maddəsinin 1-ci bəndi, Bütün İrqi Ayrı-seçkiliyin ləğvi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın 5-ci maddəsinin (e) (iii) bəndi, Qadınlara qarşı hər cür ayrı-seçkiliyin ləğvi Konvensiyanın 14 (2) -ci maddəsi, Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 27-ci maddəsinin 3-cü bəndi, Sosial Tərəqqi və İnkişaf Bəyannaməsinin 10-cu maddəsi, İnsan məskənləri haqqında Vancouver Bəyannaməsinin III (8) bölməsi, 1976 (Habitat Hesabatı: Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsanların Məskunlaşmasına dair Konfransı (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının nəşri, Satış sayı E.76.IV.7 və düzəliş, I fəsil), İnkişaf Hüququ Bəyannaməsinin 8(1)-ci maddəsi və BƏT-in İşçilərin Mənzil Təminatına dair Təvsiyələrinə, 1961 (No 115)) baxın.
4. 1-ci qeydə baxın.
5. Cenevrə, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, 1990.

İnsan Hüquqları

İqtisadi, sosial və mədəni
hüquqlar üzrə Komitənin
qənaətbəxş mənzil təminatı
hüququ haqqında
7 nömrəli
Ümumi Şərhi

On altıncı sessiya (1997-ci il)* Ümumi Şərh 7:
Qənaətbəxş mənzil hüququ
(Paktın 11 (1) sayılı maddəsi): Məcburi köçürülmə

1. Özünün 4 sayılı (1991) sayılı ümumi şərhində Komitə qeyd etmişdir ki, hər bir şəxsin içində yaşadığı mülkiyyətin təhlükəsizlik dərəcəsi onun məcburi köçürülmə, təqib və digər təhdidlərə qarşı hüquqi müdafiəsini təmin edəcək səviyyədə olmalıdır. Məcburi köçürülmənin elə ilk baxışdan Paktın tələbləri ilə uyğun olmadığı qənaətinə gəlinmişdir. Son illərdə məcburi köçürülmə barədə əldə edilmiş ciddi sayda hesabatları, o cümlədən iştirakçı dövlətlərin öhdəliklərinin pozulduğunu müəyyənləşdirdiyi halları nəzərdən keçirərək, Komitə hal-hazırda bu cür təcrübələrin Paktdan irəli gələn öhdəliklər baxımından törətdiyi fəsadlarla bağlı məsələlərlə əlavə aydınlıq gətirməyə çalışır.

2. Beynəlxalq ictimaiyyət çoxdan məcburi köçürmə məsələsinin ciddi bir məsələ olduğunu qəbul etmişdir. 1976-cı ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsanın Məskunlaşmasına dair Konfransı “böyük təmizləmə əməliyyatlarının yalnız mühafizə və bərpa mümkün olmadıqda və yerdəyişmə tədbirləri zamanı həyata keçirilməsinə” xüsusi diqqət yetirilməli olduğunu qeyd etmişdir.¹ 1988-ci ildə Baş Assambleya 43/181 sayılı qərarında qəbul etdiyi 2000-ci ilədək Qlobal Sığınacaq Strategiyasında “evlərin və məhəllələrin dağıdılması və ya məhv edilməsinin əvəzinə qorunması və yaxşılaşdırılmasını [hökumətlərin] əsas öhdəlik” kimi tanınmışdır.² Gündəlik 21-də deyilir ki, “insanlar evlərindən və ya torpaqlarından qanunsuz şəkildə köçürülməyə qarşı qanunla müdafiə edilməlidir”.³ Habitat Gündəliyində Hökumətlər, “insan hüquqlarını nəzərə almaqla, bütün insanları qanuna zidd olan

* E/1998/22 sənədində, IV əlavədə mövcuddur.

məcburi köçürülmələrdən qorumaq, ona qarşı hüquqi müdafiə və bərpa xidmətlərini təmin etmək; [və] köçürülmə qaçılmaz olduğu halda, müvafiq alternativ həll yollarını düzgün qaydada təmin etmək ” öhdəliyi götürmüşdür”.⁴ İnsan Hüquqları Komissiyası da "məcburi köçürülmənin insan hüquqlarının kütləvi şəkildə pozulması halı olduğunu" qeyd etmişdir.⁵ Bununla yanaşı, bu ifadələr vacib olsa da, çox ciddi məsələlərdən birini açıq saxlayırlar, o məsələ isə məcburi köçürülmənin icazə verildiyi halların müəyyənləşdirilməsi və Paktın müvafiq müddəalarına hörmətlə yanaşılmasını təmin etmək üçün tələb olunan müdafiə növlərinin aydın şəkildə qeyd edilməsindən ibarətdir.

3. "Məcburi köçürülmə" ifadəsinin istifadəsi müəyyən mənada problemlidir. Bu ifadə özbaşınalıq və qanunsuzluq hissini çatdırmağa çalışır. Bununla belə, bir çox müşahidəçiyə görə "məcburi köçürülmə" ifadəsi təkrarçılıqdır, digərləri isə "qanunsuz köçürülmə" ifadəsini belə bir səbəbdən tənqid edir ki, guya müvafiq qanun mənzil hüququnun lazımi dərəcədə qorunmasını təmin edir və Paktın tələbləri ilə uyğundur. Bu isə heç də həmişə belə deyil. Eyni şəkildə heç bir qanunvericiliyə istinad etməməsi səbəbindən "ədalətsiz köçürülmə" termininin daha da subyektiv olduğu irəli sürülmüşdür. Beynəlxalq ictimaiyyət, xüsusilə İnsan Hüquqları Komissiyası kontekstində, "məcburi köçürülmə" ifadəsindən istifadəni üstün tutmuşdur, çünki təklif olunan bütün alternativlər də eyni qüsurlara malikdir. Bu ümumi şərhə istifadə edilən "məcburi köçürülmə" termini, fərdlərin, ailələrin və / və ya icmaların istəklərinə zidd olaraq sahib olduqları evlərdən və / və ya torpaqlardan, müvafiq hüquqi və ya digər qorunma formaları təmin edilmədən və onlardan istifadə imkanını olmadan, daimi və ya müvəqqəti olaraq çıxarılması kimi müəyyən edilir. Məcburi köçürülmə qadağası, qanuna və İnsan Hüquqları haqqında Beynəlxalq Paktın müddəalarına uyğun olaraq həyata keçirilən məcburi köçürülmələrə şamil edilmir.

4. Məcburi köçürülmə təcrübəsi geniş yayılmışdır və həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə olan insanlara təsir edir. İnsan hüquqlarının bütün növləri arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı asılılıq səbəbindən məcburi köçürülmə digər insan hüquqlarının tez-tez pozulması ilə nəticələnir. Belə ki, Paktda təsbit edilmiş hüquqları açıq şəkildə pozarkən, məcburi köçürmə təcrübəsi, şəxsin yaşamaq, təhlükəsizlik, şəxsi həyatına, ailəsinə və evinə müdaxilə edilməməsi, mülkiyyətindən dinc istifadə hüququ kimi mülki və siyasi hüquqlarının pozulmasına da səbəb ola bilər.

5. Məcburi köçürülmə təcrübəsi əsasən əhalisi çox olan şəhər yerlərində baş versə də, bu hal həm də əhalinin bir yerdən başqa yerə məcburi transferi, ölkə daxilində məcburi köçkünlük, silahlı qarşıdurma, kütləvi köçlər və qaçqın köçləri şəraitində məcburi köçürülmə ilə əlaqədar olaraq baş verir. Bütün bu kontekstlərdə, qənaətbəxş mənzil əldə etmə və məcburi köçürülməyə məruz qalmamaq hüququ, iştirakçı Dövlətlərə aid bir çox hərəkətlər nəticəsində və ya diqqətsizlik ucbatından pozula bilər. Belə bir hüquqa məhdudiyət qoymağın lazım ola biləcəyi vəziyyətlərdə belə, Paktın 4-cü maddəsinə tam riayət edilməsi tələb olunur, belə ki, qoyulmuş məhdudiyətlər “qanunla yalnız bu hüquqların [yəni iqtisadi, sosial və mədəni] xarakterinə uyğun ola biləcək dərəcədə və yalnız demokratik cəmiyyətdə ümumi rifahi təşviq etmək məqsədi ilə müəyyən edilməlidir”.

6. Məcburi köçürülmə hallarının bir çoxu beynəlxalq silahlı qarşıdurmalar, daxili çəkişmələr, ictimai və ya etnik təzyiq nəticəsində meydana gələn zorakılıqla əlaqələndirilir.

7. Məcburi köçürülmənin digər halları inkişaf adı altında meydana gəlir. Köçürülmə halları torpaq hüquqları üzərində münaqişələr, bəndlərin tikilməsi və iri miqyaslı enerji layihələri kimi inkişaf yönümlü və infrastruktur layihələri, şəhərlərin yenilənməsi, mənzillərin təmiri, şəhərlərin

abadlaşdırılması proqramları, kənd təsərrüfatı işləri üçün ərazinin təmizlənməsi məqsədilə torpaq alınması tədbirləri, torpaq üzərində nəzarətsiz spekulyasiyalar və ya Olimpiya Oyunları kimi böyük idman tədbirləri ilə əlaqədar olaraq həyata keçirilə bilər.

8. Mahiyyət etibarilə, Paktda iştirak edən dövlətlərin məcburi köçürülmə ilə əlaqədar öhdəlikləri, digər müvafiq müddəalarla birlikdə oxunan 11.1-ci maddəyə əsaslanır. Xüsusilə, 2.1-ci maddə Dövlətləri qənaətbəxş mənzil hüququnu təşviq etmək üçün "bütün müvafiq vasitələrdən" istifadə etməyə sövq edir. Lakin məcburi köçürülmə hallarının mahiyyəti baxımından 2.1-ci maddədə resursların mövcudluğuna əsaslanan mütərəqqi nailiyyətlərə edilmiş istinad nadir hallarda aktuallığını qoruyacaqdır. Dövlət özü məcburi köçürmələrdən çəkinməli və qanunun məcburi köçürmələri həyata keçirən agentlərinə və ya üçüncü şəxslərə qarşı tətbiq olunmasını təmin etməlidir (yuxarıdakı 3-cü bənddə göstəriləyi kimi). Üstəlik, Mülki və Siyasi Hüquqlara dair Beynəlxalq Paktın 17.1-ci maddəsi bu yanaşmanı daha da gücləndirir ki, bu da müvafiq müdafiə mexanizmi olmadan insanların məcburi şəkildə köçürülməmə hüququnu dəstəkləyir. Bu müddəa, digərləri ilə yanaşı, bir şəxsin evinə "özbaşına və ya qanunsuz müdaxilədən" qorunma hüququnu tanıyır. Qeyd etmək lazımdır ki, Dövlətin bu hüquqa hörmət etməsini təmin etmək öhdəliyi onun mövcud resursları ilə bağlı mülahizələrlə məhdudlaşmır.

9. Paktın 2.1-ci maddəsi, iştirakçı dövlətlərdən Paktda qorunan bütün hüquqların təşviqi üçün qanunvericilik tədbirlərinin qəbul edilməsi də daxil olmaqla "bütün müvafiq vasitələrdən" istifadə etmələrini tələb edir. Komitə 3 sayılı (1990) ümumi şərhində bu cür tədbirlərin bütün hüquqlarla əlaqəli əvəzəndirilməz olmadığını göstərsə də, məcburi köçürülmə əleyhinə qanunvericiliyin təsirli müdafiə sistemi qurmaq üçün vacib bir əsas olduğu aydın şəkildə bəllidir. Bu cür qanunvericilik (a) evlərin və torpaq sahələrinin

sakinlərinə məskunlaşma müddətində ən yüksək təhlükəsizliyi təmin edən, (b) Pakta uyğun olan və (c) köçürülmənin həyata keçirilə biləcəyi şərtlərə ciddi nəzarət etmək üçün hazırlanmış tədbirləri özündə ehtiva etməlidir. Qanunvericilik, Dövlətin səlahiyyətində fəaliyyət göstərən və ya ona məruzə edən bütün agentlərə də şamil edilməlidir. Bundan əlavə, bəzi dövlətlərdə mənzil təminatı sektorunda Hökumətin öz üzərinə düşən vəzifələri xeyli azaltmasına yönələn tendensiyanın artmasını nəzərə alaraq, iştirakçı Dövlətlər xüsusi şəxslər və ya orqanlar tərəfindən, müvafiq ehtiyat tədbirləri tətbiq edilmədən həyata keçirilən məcburi köçürmələrin qarşısının alınması və lazım olduqda cəzalandırılması üçün müvafiq qanunvericiliyin və digər tədbirlərin mövcud olmasını təmin etməlidirlər. İştirakçı Dövlətlər, buna görə müvafiq qanunvericilik və siyasətlərin qənaətbəxş mənzil hüququndan irəli gələn öhdəliklərə uyğun olmalarını təmin etməli, Paktın tələblərinə zidd olan hər hansı bir qanun və ya siyasəti ləğv etməli və ya dəyişdirməlidirlər.

10. Qadınlar, uşaqlar, gənclər, yaşlı insanlar, yerli insanlar, etnik və digər azlıqlar, digər həssas insanlar və qrupların hamısı məcburi köçürülmə hallarından qeyri-mütənasib şəkildə əziyyət çəkirlər. Mülkiyyət hüquqları (ev mülkiyyəti daxil olmaqla), mülkiyyətdən və ya yaşayış yerlərindən istifadə hüquqları mövzusunda bir çox hallarda tətbiq olunan hüquqi və ya digər ayrı-seçkilik formalarının dərəcəsi, eləcə də evsiz qaldıqda şiddət və cinsi istismara məruz qalma həssaslıqları nəzərə alınmaqla, bütün qruplardakı qadınlar xüsusilə həssas qrup hesab edilirlər. Paktın 2.2 və 3-cü maddələrinin ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinə dair müddəaları köçürülmə baş verdikdə, heç bir ayrı-seçkilinin tətbiq edilməməsi üçün müvafiq tədbirlərin görülməsini təmin etmək baxımından əlavə bir öhdəlik qoyur.

11. İcarə haqqının davamlı olaraq ödənilməməsi və ya icarəyə götürülmüş əmlaka heç bir əsaslı səbəb olmadan zərər verilməsi halında bəzi köçürülmə halları əsaslandırıla bilsə də, onların Paktla uyğunluq təşkil edən qanun

çərçivəsində həyata keçirilməsini və təsirə məruz qalan şəxslər üçün bütün hüquqi vasitələrin və vəsaitlərin mövcudluğunu təmin etmək müvafiq orqanların öhdəliyinə düşür.

12. Cəza tədbiri olaraq məcburi köçürülmə və evin sökülməsi də Paktın normalarına ziddir. Eynilə, Komitə 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarında və 1977-ci il Protokollarında mülki əhalinin yerdəyişməsinin və xüsusi mülkiyyətin məhv edilməsinin qadağan edilməsinə dair öhdəlikləri də diqqətə çatdırır, çünki bunlar da məcburi köçürmə hallarına aid edilir.

13. İştirakçı Dövlətlər, hər hansı bir köçürülmə, xüsusilə də böyük qrupları əhatə edən köçürülmələr həyata keçirilməzdən əvvəl, köçürülmə ehtiyacını ya aradan qaldırmaq, ya da ən azı minimuma endirmək məqsədi ilə təsirə məruz qalan insanlarla məsləhətləşərək bütün mümkün alternativlərin araşdırılmasını təmin etməlidir. Köçürülmə əmrinin təsirinə məruz qalanlar üçün hüquqi yardım və ya prosedurlar təmin edilməlidir. İştirakçı dövlətlər, həmçinin bütün aidiyyəti şəxslərin təsirə məruz qalan həm şəxsi, həm də daşınmaz əmlakı üçün kifayət qədər təzminat almaq hüququna sahib olmalarını təmin etməlidir. Bu baxımdan, Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2.3-cü maddəsinin xatırlatmaq yerinə düşür ki, o da iştirakçı Dövlətlərdən hüquqları pozulmuş şəxslər üçün "təsirli vasitə" təmin etməsini və bu vasitələr təmin edildiyi zaman "səlahiyyətli orqanların onları icra etməsini" tələb edir.

14. Əsaslı hesab edildiyi hallarda, köçürülmə beynəlxalq insan hüquqları qanununun müvafiq müddəalarına ciddi şəkildə riayət edilərək və ümumi məqsədəuyğunluq və nisbət prinsiplərinə uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Bu baxımdan, İnsan Hüquqları Komitəsinin Beynəlxalq Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Paktının 17-ci maddəsi ilə əlaqəli, bir insanın evinə müdaxilənin yalnız "qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda" baş verə biləcəyinə dair 16 sayılı ümumi şərhini xatırlatmaq xüsusilə vacibdir". Komitə qeyd edir

ki, qanun "Paktın müddəalarına, məqsədlərinə və hədəflərinə uyğun olmalı və hər bir halda, müəyyən şərtlər daxilində ağlabatan olmalıdır". Komitə, həmçinin "müvafiq qanunvericilikdə bu cür müdaxilələrə icazə verə bilən dəqiq şərtlərin ətraflı şəkildə təsvir edilməli olduğunu" bildirmişdir.

15. Müvafiq prosesual müdafiə və lazımi hüquqi prosedurlar bütün insan hüquqlarının vacib tərəfləridir, lakin İnsan Hüquqları haqqında Beynəlxalq Paktların tanıdığı bir çox hüquqlara birbaşa toxunan məcburi köçürülmə məsələsi ilə xüsusi əlaqəyə malikdir. Komitə hesab edir ki, məcburi köçürülmə ilə əlaqədar tətbiq edilməli olan prosesual müdafiə mexanizmlərinə aşağıdakılar daxildir: (a) təsirə məruz qalanlarla səmimi şəkildə məsləhətləşmə imkanı; (b) planlaşdırılmış köçürülmənin icrası tarixindən əvvəl təsirə məruz qalacaq bütün şəxslərə lazımi qaydada və əsaslandırılmış şəkildə bildiriş verilməsi; (c) təsirə məruz qalanların hamısına təklif olunan köçürülmə və mümkün olduğu təqdirdə, torpağın və ya mənzilin istifadə olunacağı alternativ məqsəd barədə məlumatın məqbul vaxt çərçivəsində təqdim edilməsi; (d) xüsusilə köçürülmə bir qrup insana tətbiq edildiyi halda, prosesdə dövlət məmurları və ya onların nümayəndələrinin iştirakı; (e) köçürülməni həyata keçirən bütün şəxslərin düzgün müəyyənləşdirilməsi; (f) təsirə məruz qalan şəxslərin razılığı olmadan onların xüsusilə pis hava şəraitində və ya gecə vaxtı evlərindən çıxarılmaması; (g) qanuni vasitələrin təmin edilməsi; və (h) mümkün olduğu təqdirdə məhkəmələrə müraciət etmək üçün ehtiyacı olan şəxslərə hüquqi yardımın göstərilməsi.

16. Köçürülmə fərdlərin evsiz qalmalarına və ya digər insan hüquqlarının pozulmasına məruz qalmalarına səbəb olmamalıdır. Təsirə məruz qalanların özlərini təmin edə bilmədikləri təqdirdə, iştirakçı Dövlət, mümkün olduğu qədər qənaətbəxş alternativ mənzil, məskunlaşma və ya məhsuldar torpaq sahələrindən istifadə imkanlarının mövcud olmasını təmin etmək üçün

mövcud resurslarından maksimum istifadə etməklə bütün lazımi tədbirləri görməlidir.

17. Komitə, iştirakçı dövlətlərin əraziləri daxilində beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilən müxtəlif inkişaf layihələrinin məcburi köçürülmə ilə nəticələndiyini bilir. Bu baxımdan, Komitə, digərləri ilə yanaşı, “beynəlxalq qurumlar, məsələn ... Paktın müddəalarına zidd olaraq şəxslərə və ya qruplara qarşı ayrıseçkiliyi təbliğ edən və ya gücləndirən, yaxud da bütün müvafiq müdafiə və təminat tədbirlərini təmin etmədən iri miqyaslı köçürülmələrə səbəb olan layihələrdə iştirakdan çəkinməlidir. İnkişaf layihəsinin hər mərhələsində Paktın yer alan hüquqların lazımi qaydada nəzərə alınmasını təmin etmək üçün hər cür say göstərilməlidir.” deyən 2 sayılı (1990) ümumi şərhini xatırladır.⁶

18. Dünya Bankı və İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) kimi bəzi qurumlar məcburi köçürülmə ilə əlaqəli insanların çəkdiyi əziyyətlərin dərəcəsini yüngülləşdirmək məqsədilə yerdəyişmə və/ və ya köçürülmə ilə bağlı təlimatlar qəbul etmişdir. Bu cür tədbirlər adətən bəndlərin tikintisi və digər böyük enerji layihələri kimi geniş miqyaslı inkişaf layihələrinə aid olur. Paktın göstərilən öhdəlikləri əks etdirdikləri müddətcə həm qurumların özləri, həm də Paktın iştirak edən dövlətlər tərəfindən bu cür təlimatlara tam hörmət edilməsi vacibdir. Komitə bu baxımdan Vyana Bəyannaməsində və Fəaliyyət Proqramında “İnkişaf bütün insan hüquqlarından istifadəni asanlaşdırsa da, inkişafın olmaması beynəlxalq səviyyədə tanınan insan hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına haqq qazandırmaq üçün bəhanə ola bilməz” ifadəsini xatırladır (Hissə I, bənd 10).

19. Komitə tərəfindən qəbul edilmiş hesabatların hazırlanması qaydalarına uyğun olaraq, iştirakçı dövlətlərdən birbaşa məcburi köçürülmə hallarına aid olan müxtəlif növ məlumatları təqdim etmələri xahiş olunur. Buraya (a) “son beş ildə köçürülmüş şəxslərin sayı və hal-hazırda özbaşına köçürülmə və ya

köçürmənin hər hansı digər növünə qarşı hüquqi müdafiəsi olmayan şəxslərin sayı”, (b) “kirayənişinlərin mülkiyyət təhlükəsizliyi, köçürülmədən qorunma hüquqlarına dair qanunvericilik və (c)“ köçürülmənin hər hansı bir formasını qadağan edən qanunvericilik” ilə bağlı məlumatlar daxildir.⁷

20. “Şəhərlərin abadlaşdırılması proqramları, yenidənqurma layihələri, ərazinin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq tədbirlərə hazırlıq (olimpiada və digər idman yarışları, sərgilər, konfranslar və s.) 'Gözəl şəhər' kampaniyaları və s. zamanı təsirə məruz qalan ərazilərdə və ya onun yaxınlığında yaşayan hər hansı bir şəxsi evdən çıxarılmaqdan qoruyan və ya qarşılıqlı razılığı əsasında yenidən yerləşdirilməsinə zəmanət verən tədbirlər" haqqında da məlumatlara ehtiyac vardır. Ancaq çox az sayda iştirakçı dövlət lazımi məlumatları Komitəyə təqdim etdiyi hesabatlarına daxil etmişdir. Buna görə Komitə bu cür məlumatların alınmasına verdiyi əhəmiyyəti bir daha vurğulamaq istəyir.

21. Bəzi iştirakçı Dövlətlər bu xarakterli məlumatların mövcud olmadığını bildirirlər. Komitə xatırladır ki, müvafiq Hökumət və ya Komitə tərəfindən lazımi məlumatlar toplanmadığı hallarda qənaətbəxş mənzil təminatı hüququnun effektiv şəkildə monitorinqi mümkün deyil və bütün iştirakçı dövlətlərdən lazımi məlumatların toplayıb Pakta təqdim etdikləri hesabatlarda əks etdirmələrini xahiş edir.

Qeydlər

1. Habitat haqqında Hesabat: Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsanların Məskunlaşmasına dair Konfransı, Vancouver, 31 may-11 iyun, 1976-cil (A/CONF.70/15), fəsil II, tövsiyələr B.8, bənd C (ii).
2. İnsanların Məskunlaşmasına üzrə Komissiyasının on birinci iclasının işi barədə hesabatı, Əlavə (A / 43/8 / Əlavə.1), bənd 13.
3. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit və İnkişaf Konfransının Hesabatı, Rio de Janeiro, 3-14 iyun 1992, ci il, cild I (A / CONF.151 / 26 / Rev.1 (cild I), ek II, Gündəlik 21, fəsil 7.9 (b)).
4. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Məskunlaşmaya dair Konfransının Hesabatı (Habitat II) (A / CONF.165 / 14), əlavə II, Habitat Gündəmi, bənd 40 (n).
5. İnsan Hüquqları Komissiyasının 1993/77 sayılı qətnaməsi, bənd
6. E/1990/23, əlavə III, bəndlər 6 və 8 (d).
7. E/C.12/1999/8, əlavə IV.

